

kadrovske viri poslanskim skupinam omogočajo hitro oblikovanje odločitev in konkretnih javnih politik v parlamentu. Pričakovana in včasih celo zahtevana hitrost odločanja v parlamentu velikokrat enostavno onemogoča sklic (naj)ožjih organov centralnih delov strank in oblikovanje njihovih odločitev, ki so ponavadi povezane z dolgoročnimi vidiki delovanja in usmeritev strank. Drugo dejstvo, ki ga urednika izpostavljata v zaključku in po njenem mnenju kaže na večanje neodvisnosti in moči poslanskih skupin, je vedno večja vključenost predstavnikov poslanskih skupin v najvišje organe strank. Ti formalno še vedno odločajo o programih, političnih usmeritvah in delovanju strank. Z večjo vključenostjo predstavnikov poslanskih skupin v najvišje organe strank naj bi poslanske skupine dobile možnost vplivanja na odločitve o najpomembnejših vidikih delovanja strank. Vendar pa je že Kopecky na primeru čeških strank ugotovil, da je ob velikem prekrivanju članstva v poslanskih skupinah in (naj)ožjih organih centralnih delov strank, težko ugotoviti, kdo vpliva na koga - poslanske skupine na (naj)ožje organe centralnih delov strank, ali obratno. Odgovor na omenjeno vprašanje je namreč odvisen predvsem od trenutne opredelitve vlog posameznikov, ki so člani obeh omenjenih delov strank. Heidar in Koole v zaključku ugotavljata, da se na splošno kaže težnja k razvoju t.i. parlamentarnih strankarskih kompleksov, za katere sta značilni visoki stopnji strankarske discipline (vsiljene ali spontane) in zunanjih organizacijskih virov, posledično pa oblikovanje poslanskih skupin kot neodvisnih teles, ki v procesu oblikovanja javnih politik pridobivajo vedno večjo moč (pri tem opozarjata, da mora biti omenjena težnja razumljena znotraj posebnih nacionalnih kontekstov).

Ravno vedno večja moč in pomembnost poslanskih skupin govori proti nekdanji zelo popularni tezi o zatonu političnih strank. Teza je sedaj do neke mere relevantna, če govorimo le o strankah na terenu ali o centralnih delih strank, ne pa tudi, če govorimo o poslanskih skupinah strank ali celo strankah kot celotah. Kar ne pomeni, da

poslanske skupine s tem razvojem niso bile prizadete. Zaradi izgube ali vsaj zmanjšanja predvsem posredovalne vloge centralnih delov strank so poslanske skupine soočene z dvojno nalogo: poleg svoje običajne vloge posredovanja med parlamentom in vlado morajo opravljati še posredovalno vlogo med državljani in državo. Zaradi dvojne vloge so poslanske skupine izpostavljene dodatnim pritiskom in kritikam. Tako so sedaj dežurni krivec tudi za poglabljanje razlik med širšo družbo in strankami ter zmanjševanje možnosti neodvisnega nadzora vlade. Vsekakor pa osrednejši, čeprav sila ranljiv položaj poslanskih skupin še poudarja interes za razkrivanje dogajanja, ki poteka za zaprtimi vrati parlamentarnih prostorov.

Za konec lahko rečemo, da knjiga ponuja relativno podroben pregled razvoja, organizacije, delovanja in značilnosti poslanskih skupin v posameznih državah. Tako v bistvu predstavlja pionirsko delo na področju raziskovanja poslanskih skupin, za katerega upamo, da bo spodbudil tudi nadaljnje raziskave. Posebno pohvalo si knjiga zasluži za natančno določitev osnovnega okvira raziskave, ki je omogočil dejansko primerjavo razvoja, organizacije, delovanja in značilnosti poslanskih skupin v izbranih evropskih državah.

Alenka ŠVAB

Ann Oakley

Gospodinja

Ljubljana 2000, založba *cf. (spremnna študija Tanja Rener)

(slovenski prevod knjige *Housewife*, 1974)

Ann Oakley je ugledna angleška sociologinja, ki se pojavlja med referencami tudi v znanem Oxfordskem sociološkem slovarju (*The Concise Oxford Dictionary of Sociology*). Danes je profesorica sociologije in socialne politike ter direktorica Social Science Unit na Institute of Education londonske univerze. S svojim raziskovalnim delom o spolni delitvi družinskega dela pa je postala visokoreferenčna avtorica že v

začetku sedemdesetih let. Je ena prvih, ki je tudi empirično dokumentirala in kritično obravnavala spolno delitev dela v modernih zahodnih družbah in pokazala na do tedaj netematizirane aspekte neplačanega družinskega dela.

Kot uvodoma pravi avtorica sama, je *Gospodinja* knjiga o ženskah, o neplačanem delu žensk doma. Tu "me ni zanimal le odnos žensk do tega dela v sedanji industrijski družbi, temveč tudi zgodovinsko ozadje vloge gospodinje, vzorci delitve dela v raznih kulturah in ideologija ženskih domačih opravil". Prav iz povedanega je nedvomno jasno, da gre za eno prvih feminističnih analiz modernega modela spolne delitve dela. Prevedeno delo je del trilogije, ki ima korenine v letu 1969, ko se je Ann Oakley odločila za raziskovanje gospodinskega dela. Raziskovalne rezultate je prvič objavila leta 1972 v knjigi *Sex, Gender and Society* (Biološki spol, družbeni spol in družba). Sledili sta morda najbolj znana *Sociology of Housework* (Sociologija gospodinjstva) (1974) ter *Housewife* (*Gospodinja*) (1974), ki jo imamo priložnost sedaj brati tudi v slovenskem prevodu.

Ker Ann Oakley zanima (tudi) zgodovinsko ozadje narave spolne delitve dela, se v *Gospodinji* najprej loteva natančne geneze moderne spolne delitve dela, ki se, tako kot jo poznamo še danes, konstituira v industrijski družbi. Za avtorico je vprašanje "Kaj je gospodinja?" predvsem vprašanje o industrijski družbi. Uvodnemu poglavju, kjer natančno opredeli pojmovni aparat, koncept gospodinje, tako sledita dve 'zgodovinski poglavji'. Prvo predstavi vlogo ženske v predindustrijskih družbah, temu pa sledi raziskovanje nastanka vloge gospodinje v procesu industrializacije. Izhodiščna ideja poglavja *Vloga ženske v predindustrijski družbi* je naslednja: vloga gospodinje združuje dve strukturi, ki sta si v moderni družbi v nasprotju: dom in delo. "Industrializacija, ki zahteva koncentracijo ekonomsko produktivnega navora v obsežnih organizacijah zunaj družine, je primarni dejavnik v tem nasprotju med zasebnim, ekonomsko neproduktivnim življenjem doma in zunanjim svetom

plačanega dela" (str.22). V nasprotju s takšno 'ureditvijo' delitve dela pa sta "v tradicionalnih (neindustrijskih) družbah strukturi dela in družine povezani kot dela sklenjene kulturne celote" (str.22). V tem kontekstu avtorica obravnava delo žensk v predindustrijski Angliji (17. in zgodnje 18. stoletje), njihovo vlogo v družini ter status ženske kot posameznice. V tradicionalnih družbah se domače življenje nenehno prepleta s produktivnim delovnim življenjem. V 17. stoletju so bile ženske dejavnosti v družbi še v marsičem neodvisne od njenega položaja žene in matere, kar je torej v izrazitem nasprotju z moderno situacijo. Oblike ženske neodvisnosti, ugotavlja Ann Oakley, so bile v predindustrijski družbi raznolike: od dela v trgovini z enakim pravnim položajem kot je veljal za moške, do legalnih pravic v zakonski zvezi (npr. intenzivno sodelovanje žensk pri moževih poslih). "V predindustrijski Angliji je bila potemtakem vloga ženske v življenju odraslih vselej vloga produktivne delavke - bodisi v domu ali zunaj njega, na podeželju ali na urbanem delovnem mestu" (str.43). Z industrializacijo (ki v Angliji intenzivno poteka med letoma 1750 in 1850) se dogodijo koreniti družbeni premiki. Ekonomske spremembe, ki jih prinese proces industrializacije močno spremenijo vlogo ženske v družini, predvsem v dveh aspektih: z rojstvom otroštva (otrok dobi osrednje mesto v družini kot dragoceno in pomembno bitje) ter s konstituiranjem moderne zasebnosti (konceptija zasebnega, na dom osredotočenega družinskega življenja kot primarne družbene vrednote).

Tudi tretje poglavje, *Ženske in industrializacija*, je zgodovinsko. V njem avtorica analizira moderno vlogo gospodinje kot najpomembnejše in trajne posledice, ki jo je ženskam prinesla industrializacija. Vplivala je na oba spola, na različne načine. Medtem "ko je moškim odprla svet zunaj doma, v glavnem tako, da je povečala razpon zaposlitev, ki so jim poslej na voljo, je ženskam svet zaprla v področje doma" (str. 44). Poglavje sledi procesu industrializacije od prve stopnje (od 1750 do 1841), prek druge stopnje (1841 do 1914) do tretje stopnje (1914 do 1950), ko se dokončno

konsolidirajo tiste spremembe, ki jih je v položaju žensk povzročila industrializacija. Kot pravi avtorica, je razen v vojnih letih (ko se poveča povpraševanje po ženski delovni sili) veljalo prepričanje, da ženska ustrezno uporabi svojo energijo le tako, da je gospodinja. Prevladalo je splošno mnenje, da je ženska odvisna od moškega (str.70).

Četrto poglavje, Položaj žensk danes, obravnava proces družbene diferenciacije po spolu, ki poteka na osnovi določanja položaja žensk skozi procese domestifikacije ter na ambivalentnosti do kulturnih vrednot, povezanih z ženskimi vlogami. Ključno tezo izpostavi avtorica že uvodoma: "Ker so po družbenem stereotipu ženske domestificirane, se stališče o ženskah kot ljudeh nenehno prepleta z umevanjem njihove družbene drugačnosti od moških: ženske so gospodinje" (str.74). Proces domestifikacije se dogaja v kontekstu vzpostavitve moderne družinske strukture. Ta temelji na jasni spolni diferenciaciji med vlogama ženske in moškega, ki označuje tudi drugo družinsko strukturo - po starosti. Domestifikacija se podreja temeljni funkciji moderne družine - "proizvodnji ljudi", na dva načina: s socializacijo otrok ter z umeščanjem odraslih v družbeno znana vzorca žene-matere-gospodinje in moža-očeta (str. 75). Domestifikacija pa je tudi proces, ki presega meje moderne družine in vzorec spolnih vlog prenaša na druga področja družbenega in ekonomskega življenja. Za Ann Oakley kaže nenehno domestificiranje žensk v družini in zunaj nje strukturno ambivalentnost njihovega položaja: družba obravnava ženske kot spolno kategorijo, hkrati pa kot ljudi, ki so se zmožni osebno izpopolnjevati (liberalno-demokratske vrednote veljajo za vse ljudi, ne glede na spol) (str. 95) in tako se ohranjajo tradicionalne oblike vedenja, ne pa spremembe (str. 105).

Peto poglavje, Sedanje gospodinje in njihovo delo, pomeni prehod od teorije k empiriji. Skupaj s poglavjem štiri gospodinje, predstavlja empirične rezultate kvalitativne raziskave iz leta 1971, ki jo je Ann Oakley opravila na naključnem vzorcu štiridesetih gospodinj (intervjuji). Empirični del knjige je tudi prehod od (zgodovinske)

analize družbene percepcije žensk, njihovih vlog, k raziskovanju ženskega izkustva - k raziskovanju odnosa, ki ga imajo ženske do gospodinjskega dela, tega, kako so z njim zadovoljne, kako ga razumejo in doživljajo. Ker družba (danes še vedno) neplačano domače delo banalizira, gre za (donedavna) povsem neraziskano področje. Ann Oakley je tu utrla pot nadaljnemu empiričnemu raziskovanju spolne delitve domačega dela.

Poglavji Miti o tem, kje je ženski mesto se vračata nazaj k teoriji. Gre za sociološko obravnavo dveh področij, ki reproducirata položaj žensk v moderni družbi - delitev dela po spolu ter materinstvo. Delitev dela po spolu producira alienacijo in zatiranje žensk skozi vlogo gospodinje. Poleg industrijskega kapitalizma kot ekonomskega in družbenega sistema, na dom osredotočeno identiteto ženske ohranjajo še druge sile - na primer miti. Izhodiščna teza iz katere avtorica analizira sodobne mite je: "cela vrsta mitov o tem, kje je ženski mesto v družbi, zagotavlja temeljno načelo ideologije spolnih vlog, v kateri sta ženskost in domestifikacija eno in isto" (str. 169). V poglavju o mitih o delitvi dela obravnava reproduciranje mitov skozi znanost, npr. etologijo, antropologijo in sociologijo. Poglavje o mitih o materinstvu pa predstavlja analizo temeljnih mitov o materinstvu: ženska mora biti mati, ženska potrebuje svojega otroka, otrok potrebuje mater. V zaključnem poglavju Gospodinje, Preboju kroga, avtorica razmišlja o tem, kako bi bilo mogoče spremeniti položaj žensk, kako se osvoboditi izpod tiranije domestifikacije.

Čeprav so od prvega izida Gospodinje minila že skoraj tri desetletja lahko ugotovimo, da v ničemer ne izgublja na svojem pomenu, relevantnosti ugotovitev ter aktualnosti. Čeprav je tudi v zahodnih družbah, kjer je še v času izida Gospodinje prevladoval model nezaposlene gospodinje, danes večina žensk zaposlenih in so se družbene razmere (še posebej trg dela) v marsičem dejansko in močno spremenile, družboslovci še vedno soglasno ugotavljajo, da se vzorec spolne delitve domačega dela ni skoraj nič spremenil. Gre za eno najbolj rezistentnih področij, kamor družbene spremembe le težka sežejo, je tudi eno

najbolj ideološko obremenjenih področij, zavito v meglo stereotipov, predsodkov o 'naravnosti' ženskega družinskega dela; je področje t.i. 'zavlačevane revolucije' ('stalled revolution') (Hochschild, 1997), kjer ne gre za zmanjševanje družinskega dela ali celo za proces izginjanja spolne determiniranosti tovrstnega dela, ampak za njegovo intenziviranje in razširjanje na nova področja.

V tem kontekstu daje poseben pomen prevodu Gospodinje izčrpna spremna beseda sociologinje družine dr. Tanje Renner, ki ugotovitve Ann Oakley aktualizira in kontekstualizira v današnji prostor in čas. Postavi jih v okvir današnjih značilnosti spolne delitve družbenega in domačega dela. Pri tem ugotavlja diskrepanco med družbenimi spremembami, ki so se v tem času dogodile ter nespremenjenim 'temeljnim vzorcem' spolne delitve dela. Po mnenju avtorice spremne besede se je spremenilo predvsem dvoje: "v vseh evropskih državah se je izobraženost žensk zelo zvišala na vseh ravneh...; in večina odraslih žensk je zaposlenih zunaj doma (str. 295).

Toda pojdemo po vrsti. Spremna beseda zajema tudi pregled poskusov konceptualizacij (neplačanega) ženskega dela. Problematizacija neplačanega domačega dela se je pričela v feminističnih krogih. V angleškem prostoru se je razvila znana razprava o neformalnem, neplačanem ženskem delu, poznana kot 'Domestic Labour Debate' - DLD). Gre za področje, na katerem je vedno prihajalo do kritičnih spopadov s koncepti ekonomskih teorij, ki so ekonomsko produkcijo obravnavali neupoštevaje spol (str. 280). Mnogo novih pogledov na genezo moderne spolne delitve dela je prinesla socialna zgodovina. Kot ugotavlja tudi Ann Oakley, je proces 'ugospodinjenja' ter oblikovanje socialne figure 'gospodinje' modernega datuma, množične razsežnosti je doživel šele v 20. stoletju. Sicer pa so bili poskusi konceptualizacije (neplačanega) ženskega dela najbolj intenzivni v sedemdesetih in osemdesetih letih. Zanimiv koncept družinskega dela je v osemdesetih oblikovala italijanska avtorica M. Bianchi. Vrednost njenega koncepta je v poudarku na večplastnosti in kompleksnos-

ti družinskega dela, s čimer je izpostavila tudi najbolj samoumevne in nevidne dejavnosti v registru družinskega dela. Tako družinsko delo poleg gospodinjkega dela (s katerim se nasploh prepogosto enači žensko delo v družini) zajema tudi potrošno delo ter najbolj kompleksno - odnosno delo (od negovanja drugih, skrbi za druge do ustvarjanja prijetnega počutja v družini) (str. 286). Med zanimivimi in izstopajočimi poskusi konceptualizacije ženskega (neplačanega dela) najdemo še dva primera. Prvega je oblikovala Ulrike Prokop s konceptom 'ženskega produkcijskega načina', ki ima specifične značilnosti: vsebuje pripravljenost in sposobnost oblikovati afektivne odnose, identifikacijo s pomembnimi drugimi, sposobnost zaznavanja in zadovoljevanja njihovih potreb. Tisto, kar naj bi omogočalo oblikovanje takšnega produkcijskega načina, je specifičen socialni značaj žensk - večja usmerjenost v interese in čustva drugih kot pa v svoje lastne (str. 287). Podobno pozicijo zavzema drugi primer, ki pa je v kontekstu družbenih sprememb v zadnjih desetletjih še bolj aktualen. Italijanske avtorice Bimbi, Balbo in Saraceno so zavrnilo sicer, še posebej pa v feminističnih krogih, zelo razširjen koncept 'dvojne obremenjenosti' žensk (z neplačanim družinskim delom in plačano zaposlitvijo). Nasproti mu postavljajo koncept 'dvojne navzočnosti'. V upravljanju vsakdanjega življenja so ženske "vsakdanje migrantke med raznimi časi, prostori in habitusi, vsak dan in po večkrat na dan menjavajo realne in simbolne registre, mojstrijo se v spretnostih organizacije, koordinacije in prilagajanja veliko bolj od moških kolegov, tovarišev, prijateljev in partnerjev. Za ženske je to gotovo obremenitev, a je hkrati tudi več kakor to, je izkušnja življenja v dveh svetovih, je dvojna navzočnost" (str. 290).

Vendar pa sodobni trendi spreminjanja družinskega življenja kažejo predvsem na problematične aspekte neplačanega ženskega dela. Družinsko delo namreč ohranja svoj spolno specifičen značaj, je področje, kjer ni zaslediti trendov k enaki delitvi dela med spoloma, ampak ravno nasprotno - register neplačanega družin-

skega dela, ki samoumevno prehaja v roke žensk, se hkrati ohranja in povečuje. Tako na seznamu neplačanih dejavnosti, ki so 'v ženski domeni', v zadnjem času najdemo tudi neplačano žensko delo v družinskih podjetjih, podpiranje partnerjeve kariere, prostovoljno delo v raznih prostovoljnih organizacijah (str. 295). Najbolj zaskrbljujoči pa so demografski trendi v starostni strukturi prebivalstva. Ta se v vseh sodobnih zahodnih družbah spreminja predvsem v smeri večanja deleža starejše populacije. Čeprav gre za spremembe, ki producirajo tudi večjo kakovost življenja starejših (večja aktivnost starejše populacije po upokojitvi, npr. izobraževanje, rekreacija) (Laslett, 1996)), pa v kontekstu skrbi in nege starejših prinašajo vrsto novih situacij in problemov. Avtorica spremne besede poudarja, da bodo stari ljudje največji problem socialnih politik 21. stoletja. A ne le to. "Velika večina držav (z delno izjemo skandinavskih) odrija starost in vse, kar je z njo povezano, v področje zasebnega, v družine, torej v področje, kjer ima država malo kompetenc in malo odgovornosti" (str. 292). Tako kaže, da bo bistvena razlika med spoloma ostala prav v kompleksnem spektru negovalnega dela. Tu ostajajo današnje ugotovitve enake ugotovitvam, do katerih je prišla Ann Oakley. Neplačano žensko delo vezano na ideologijo ženskosti. Ali kot zaključí avtorica spremne besede Tanja Renner, "v začetku 20. stoletja se je množično vzpostavila figura gospodinje in ob koncu stoletja lahko rečemo le, da njeno delo še daleč ni končano" (297).

Tako Gospodinja ostaja še vedno pomembna in aktualna. Prevod knjige zato ne more biti omejen zgolj na ozko ciljno publiko - 'sladokusce' - sociologe družine, ki radi prebirajo klasična dela s tega področja, ampak je (skupaj s spremno besedo) koristno in aktualno branje za širše (strokovno) občinstvo. Velika vrednost knjige (tako v originalu kot v prevodu) je, da je pisana z jasnim jezikom in preglednimi idejami in tezami. Predstavlja vsestransko obravnavo izbrane tematike: socialnozgodovinsko analizo spolne delitve dela (genezo moderne spolne delitve dela), sociološko obravnavo spolne delitve dela v modernosti ter hkrati

tudi empirične izsledke. V tej luči je tudi dragoceno študijsko gradivo (tako na srednješolski kot dodiplomski in podiplomski ravni). Na splošno pa je knjiga lahko inspirativno branje za vse družboslovce - tako v kontekstu teorije kot prakse.

Matjaž URŠIČ

Don Mitchell

Cultural Geography. A Critical Introduction.
Blackwell Publishers, Oxford, Malden 2000,
325 str.

Kulturna geografija predstavlja izredno široko področje preučevanja kulturnih pojavov v prostoru. V novejšem času ta "metadisciplina" vse bolj pridobiva na pomenu zaradi zapletenih procesov globalizacije in tehnizacije, katerih vpliv se v največji meri realizira prav v fizičnem prostoru in kulturi, ki ju zaseda. Mešanica geografije in kulturnih študij se v takih primerih izkaže kot najprikladnejše orodje za dešifriranje in analizo robnih, variabilnih pojavov, v katerih se združuje več dimenzij. Ti novi, sinergični pojavi zaradi svoje vsakdanjosti in splošnosti presegajo področja posameznih znanstvenih disciplin ter nehote izpadajo iz njihovih programskih shem. Prav zato je podlaga knjige avtorja, ki je sicer po izobrazbi geograf, močno interdisciplinarna ter vsebuje poleg socioloških in geografskih implikacij tudi ekonomske, politične, arhitekturne in psihološke elemente, ki naj bi pripomogli k boljšemu razumevanju narave teh zapletenih procesov.

Sinteza analize kulturnih sprememb in različnih geografskih okolij predstavlja svojevrsten metodološki izziv, na katerega Mitchell odgovori z obilico primerov iz takoimenovanih "kulturnih vojn", ki predstavljajo središčno os njegovega diskurza. Kulturne vojne opredeli kot spopade za pomene in strukturo družbenih odnosov, institucij ter prostorov, ki v določeni meri determinirajo delovanje posameznikov in skupin v družbi. Konflikt je zanj fluiden, ireverzibilen proces, kjer z nenehnim